

NEDIM FILIPOVIĆ

O IZRAZU „TAHVIL“

Među 7 dokumenata iz kodeksa br. 1 koje objavljujemo u slijedećem broju našega časopisa nalaze se dva dokumenta u kojima se pojavljuje izraz »tahvil« u značenju koje mi ovdje ispitujemo. Taj se izraz javlja i u drugim dokumentima raznih vrsta i, po mom mišljenju, izaziva poteškoće pri prevodu tih dokumenata. Ovaj članak ima za cilj da pomogne da se te teškoće otklone.

Izraz »tahvil« javlja se u timarskim beratima i teskerama. U beratima se susrećemo sa »tahvil mektubu«. Primjera radi navodimo jedno takvo mjesto iz berata Mehmeda IV, izdatog godine 1683. Tim beratom on daje timar od 10.000 akči nekom Hasanu koji se istakao u ratu. Timar koji se dodjeljuje nalazio se u Orahovici i drugim selima nahije Neretve u Kliškom sandžaku. On je iznosio 9749 akči i povećan je na 10.000 akči. »Pošto (mu) je izdat »tahvil mektubu« od 17 dana zilhidže 1094 godine (7 XII 1683)«,

لواء مزبور الای بکیسی علی زید قدره اعلامیله سنه اربع و اتمین و الف ذی الحججه سنک اون یدینیجی کونندن تحویل مکتوبی و برلمکین
to (mu) je shodno teskeri bosanskog beglerbega Ahmeda izdat berat na pomenuti timar. (Arhiv Zem. m., Ms. t., br. 3940).

Taj »tahvil mektubu« ili kraće »tahvil« znači prenosno pismo, doznačni dokument na osnovu koga je novi pritežavalac timara mogao preuzeti timar. Pregledao sam više takvih dokumenata Bosanskog ejaleta. Oni su redovno adresovani na kadije (حضرت مولانا شریعت مآب). Njihov je sadržaj ovakav:

Alajbeg dotičnog sandžaka podnosi izvještaj (arz), u kome predlaže za timar ili dio timara nekog kao vrijednog, marljivog, pogodnog, zaslužnog i sposobnog da služi caru. Navedeni su podaci o timaru (selo, nahija, sandžak; prihodi timara i na kome se vodi u defteru). Dobivanje timara motiviše se pravom nasljeđa, svojevoljnim ustupanjem, odricanjem. Podatke potvrđuju svojom izjavom 2 zaima i 10 spahija dotičnog sandžaka.

Poslije toga se navodi da je dotični timar, ili dio timara, dodjeljen onome koga alajbeg predlaže, pošto su u registrima malog dnevnika (ruznamçe) bosanske defterhane provjereni podaci, izneseni u izvještaju miralaja, i pošto je utvrđeno da je timar o kome je riječ te i te godine ubilježen na to i to lice s prihodom pomenutim u miralajevom izvještaju. Timar dodjeljuje beglerbeg Bosanskog ejaleta. U »tahvilu« se bilježi tačan datum (dan i godina) dodjeljivanja. Na kraju »tahvila« redovno stoji:

»Ovo prenosno pismo izdato je radi preuzimanja (timara).«

Hammer govori o »tahvil kalemi«. To je II. otdjek carske državne kancelarije (divani humayun kalemi). Taj otdjek je izdavao dekrete o postavljanju namjesnika i lenske doznake posjednika lena, i to:

a) berate ili diplome o postavljanju na položaj paša s tri tuga, beglerbega i sandžakbega.

b) zapt-fermane ili tevdžih fermane, tj. fermane o posjedu i postavljanju na položaj. Ti fermanni uvijek prate berate, jer istom pomoću njih naimenovane paše i bezi stižu pravo da zaposjednu njima povjerene namjesničke položaje.

c) tahvilat ili doznake pomoću kojih se mogu sva upražnjena lena dodijeliti. Ove doznake zamjenjuju se na defterdar kapusu za teskere, na koje I odjeljenje (beglik kalemi) državne carske kancelarije izdaje berat. (Hammer, *Des osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Beč 1815, II, str. 110—111).

Ako se uzme u obzir ono što je naprijed rečeno o »tahvil mektubu« (ovo je prenosno pismo izdato radi preuzimanja timara), onda se vidi da su »tahvil« i »zapt fermanni« ustvari isprave iste prirode. Razlika je među njima ta što je »zapt (tevdžih) fermanni« izdavao sultan ličnostima višeg ranga u vezi s njihovim položajem, a »tahvil mektubu« je izdavan običnim spahijama u vezi sa preuzimanjem timara.

Hammer donosi jednu carsku zapovijest upućenu rumeliskom beglerbegu, u kojoj se kaže da je stari običaj da beglerbezi kod timara koje sami dodjeljuju izdaju prenosna pisma (tahvil kağidi). To je imalo za posljedicu da je došlo do zloupotreba. Spahije su pomoću ovih prenosnih pisama zauzimali lena, a da nisu, kako je trebalo, svoje isprave zamjenjivali za berate ili uobičajene lenske diplome. Stoga je naredeno beglerbegu da pri dodjeljivanju timara spahiji ili subaši poslije izdavanja teskere, ne izdaje nikakvo naročito prenosno pismo, nego da oni koji treba da dobiju leno, bili to sandžakbezi, čehaje, ili defterdari timara, subaše ili proste spahije, imaju da u roku od 6 mjeseci zamjene za berate. Ako to ne bi učinili, ne uzima se u obzir pravdanje i njihov timar pripada fiskusu. (Hammer, *op. č.*, I, str. 358—9).

Ova zapovijest je upućena na Lutfi-pašu, rumeliskog beglerbega. Ne ulazeći u raspravljanje o tom kad je izdata (Lutfi-paša koji je živio u doba Selima I i Sulejmana Zakonodavca i pod ovim posljednjim se uzdigao do visokih položaja i jedno vrijeme bio veliki vezir, nije, koliko sam mogao saznati, nikad bio rumeliski beglerbeg, vidi *Kamus-al-alam*, V, str. 3993—4; Ahmed Rifat, *Lugati tarihiye ve cografiye*, VI, str. 139; *Enzyklopedie des Islam*, III, str. 59—60), možemo zaključiti da su beglerbezi izdavali prenosno pismo poslije izdavanja teskere, da se u praksi time završavala procedura oko dodjeljivanja lena i da je uslijed toga Porta gubila kontrolu i evidenciju nad lenskim posjedima, te da je nastojala da tu kontrolu i evidenciju učvrsti, zabranjujući izdavanje posebnih prenosnih pisama.

Iz jednog tevdžih-fermana upućenog na rumeliskog beglerbega, koji donosi Hammer, vidi se na primjeru jednog spahije kome Porta izdaje taj tevdžih-ferman, da su »tahvil mektubu« i »tevdžih fermanni« dokumenti iste prirode. Rumeliski je beglerbeg imao da isпита stari berat toga spahije i da mu izda teskeru na osnovu koje će mu biti izdan novi berat na Porti. Ovdje se radi o timaru od 6999 akči. (Hammer, *op. č.*, I, str. 366). Tu se vidi ovaj redosljed: tevdžih-ferman, teskere, berat; iz berata Mehmeda IV na timar od 10.000 akči, koji smo spomenuli, izlazi ovaj redosljed: prenosno pismo, teskera, berat.

Iz prenosnih pisama koja sam pregledao, a koja su izdata krajem 18 vijeka (najranije 1790, a najkasnije 1797 g.) vidi se da su izdavana na timare, čije je dodjeljivanje spadalo u nadležnost beglerbega.

U njima redovno stoji da »je izdato ovo prenosno pismo«, pošto je dotični timar dodijelio taj i taj beglerbeg. Radi ilustracije navodim jedno takvo mjesto:

دستور مکرم مشیر فقہ نظام العالم حالا ایالت بوسنه و الیسی وزیر مکرم حسام الدین پاشا ادام الله تعالی اجلاله طرفندن ذکر اولنان اوچ بیک آنچه لق تیار وجه مشروح اوزره متوفی مزبورک محمولندن صلی اوغللری مرقومان یوسف و صالح و ابراهیم و حسنه حصه لری برابر بر وجه اشتراک توجیه اولنوب ضبط ایچون اشبو تحویل مکتوبی ویرلدی

»Pošto je od strane slavnog uzora, čestitog mušira, poretka svijeta, sadašnjeg bosanskog namjesnika, milostivog vezira Husamudin-paše, — neka uzvišeni bog učini trajnom njegovu slavu, — dodjeljen pomenuti timar od 3.000 akči, kako je gore izloženo, sa upražnjene (stavke) pomenutog pokojnika njegovim rođenim sinovima Jusufu, Salihu, Ibrahimu i Hasanu na zajedničko uživanje sa jednakim dijelovima, to je izdato ovo prenosno pismo radi preuzimanja (timara).« (Gazi Husrev-begova bibl., MS. t., br. 1221).

I ovaj citat potvrđuje usku povezanost tahvila i berata. Tu povezanost susrećemo i u fetvama koje govore o lenu. Tako npr.: تیار قسمنده اعتبار براتک تحویل و تاریخنه اولقدر
»Kod timara se uzima u obzir prenos i datum berata« (Arh. Zem. m., Ms. t. 1054, I dio, str. 99).

Kao što je rečeno, u prenosnom pismu tačno se navodi šta se prenosi sa jednog lica na drugo i kad je to izvršeno. Stoga je izraz »tahvil« dobio šire značenje. On je označavao i ono što je na nekog preneseno, kao i vrijeme dokle je taj prenos trajao, dok leno nije usljed nekog razloga (svrgnuće, odricanje, smrt) nekom drugom ustupljeno. U lenskim dokumentima se izraz »tahvil« javlja u tom značenju. Kad se nečije leno ustupa nekom drugom, to se redovno izražava ovako:

(فلانک) بلا ولد فوتی تحویلندن (فلانه) توجیه اولنوب، با حسن رضا قصریدی تحویلندن (فلانه) توجیه اولنوب،
(فلانک) با حسن رضا قصریدندن (فلانه) توجیه اولنوب.

U istoj situaciji često se mjesto »tahvil« stavlja »mahlul« (فلانه) متوفی مزبورک محمولندن. Ovo posljednje navodim stoga što pokazuje da u ovakvoj upotrebi »tahvil« ne znači promjenu već stavku, prenos, ono što je na nekog preneseno. Ne treba zaboraviti sljedeće. Na jednoj strani imamo leno i njegove prihode koji su objekat ustupanja. Na drugoj strani imamo defterhanu i u njoj deftere malog dnevnika (ruznamče), u kojima je zabilježeno na kome je to leno sa njegovim prihodima do tada bilo. Kad se ustupa leno, onda se sa stavke prethodnog pritežavaoca lena vrši prenos na novu stavku lica koje sad dobiva leno. Stoga se u službenom jeziku i upotrebljava redovno: فلانک تحویلندن فلانه توجیه اولنوب. U ovom izrazu su stopljene dvije paralelne radnje: konkretno dodjeljivanje lena i njegov prenos u registru na novog vlasnika. Slobodan prevod ovog izraza ovako bi glasio: »Leno je ustupljeno i u registru malog dnevnika izvršen je prenos sa stavke lica A na lice B.« Od toga momenta lice B ima na svojoj stavci, prenosu pomenuto leno. Iz paralelizma ovih dviju radnji i njihova sadržaja i razvilo se, mislim, značenje izraza tahvil: radnja prenosa, sadržaj prenosa (leno i njegovi prihodi), vrijeme trajanja prenosa.

Stoga se ne bih složio sa Skarićevim prevodom ove riječi niti sa tumačenjem prirode te riječi. Skarić prevodi فلان تحویلندن »usljed nečije smjene« (Glasnik Zem. m. za 1930, str. 20, bilj. 3 i dalje). Mislim da se radi o ablativu u njegovom osnovnom

značenju (ablativus separationis). Citiram iz teskere koju je bosanski valija Ali Namik-paša izdao nekom Aliji:

متوفى مصطفى نك بلا ولد و برادرش فوق تحويلدن عوسى اوغلتك اوغلى مرقوم على به توجيه اولتوب برای برات شریف
عالیشان اشبو تذکره میرمیران یدینه ویرلدی

»Pošto je dodijeljen (timar) sa stavke Mustafe koji je umro bez djeteta i brata sinu njegova stričevića pomenutom Aliji, izdata mu je radi dobivanja uzvišenog časnog berata ova mirmiranska teskera.« U istom dokumentu povrh teksta teskere stoji: بنام علی عصوبت جهتله قریب اقربا عن تحويل مصطفى بلا ولد و برادرش المتوفى: »Na ime Alije bliskog rođaka s očinske strane sa stavke Mustafe koji je umro bez djeteta i brata« (Arh. Zem. m., Ms. t., 3548). Prirodu ablativa تحويلدن pokazuje izraz عن تحويل koji ima isto značenje.

Izraz تحويله دوشمک koji se susreće i u našim tekstovima znači: pasti na njegovu stavku, pasti u ono što je na nekog preneseno, pripasti nekom. Izraz تحويله و تحويله znači: pasti u nečiji prenos i datum. U ovom izrazu riječ »tahvil« je sinonim riječi »tarih«, jer, kao što smo rekli, znači i vrijeme za koje neki prenos traje. Susreće se i izraz bez riječi تاريخ kao npr. تحويله واقع اولان محصولات prihodi koji su pali na moj prenos u doba moga posjedovanja. Što se tiče prava uzimanja prihoda timara od strane novog pritežatelja lena, o tom ima objašnjenje u fetvi koju citiram: مسئله: بر تيار برات ايله زيده توجيه اولندقه تيار محصولتي زيد توجيه اولندغي تاريخدنني ضبط ايدر يوخسه تيجيلدني ضبط ايدر?

الجواب: متصرف سابقك وفاتندن ویرلش ايسه توجيه تاريخندن ضبط ايدر عزلندن ايسه قبد تاريخندن ضبط ايدر.

Pitanje: Kad Zejdu bude beratom dodijeljen timar, da li će Zejd uzeti (timarski prihod) od dana kad (mu) je dodjeljen ili od (dana) uvođenja u registar (sidžil).

Odgovor: Ako je dat usljed smrti bivšeg pritežatelja, uzeće od dana dodjeljivanja, a ako je usljed njegova svrgnuća, uzimaće od dana uvođenja (u sidžil). — Ovo je napisao Jahja.

Iz ove fetve vidi se da je onaj kome je dodijeljeno leno imao pravo da uzme prihode lena od dana dodjeljivanja, ako je prethodni pritežavalac tog lena umro, a od dana unošenja u sidžil berata, ako je njegov prethodnik svrgnut.

U slučaju izmjene pritežavaoca lena, pitanje uzimanja prihoda od žita i plodova stoji ovako:

Ako je žito sazrelo i počelo se žeti još za tahvila prvog pritežavaoca, prihod od žita pripada njemu, pa makar to leno u međuvremenu, prije svršene žetve, drugi preuzeo. Što se tiče plodova (voća i povrća), to se, »ako je u defteru zabilježena desetina od vrta i voća«, kao vrijeme pobiranja uzima »vrijeme kad grožđe i ostalo voće sazre i kada se bude moglo jesti. Za vrijeme čijeg tahvila to bude, desetina od toga je njegova. To se vrijeme uzima u obzir«.

Ovakav se postupak sprovodi za timarnike, zaime, sandžakbege i beglerbege.

Drukčiji je postupak bio pri preuzimanju žetve kod onih lica koja nisu dobivala tahvil već ruus. Hammer kaže da su dekrete zvane ruus primali svi državni službenici, civilni i vojni. To su bili: a) šefovi otsjeka, defterdar kapusu sa njihovim pomoćnicima, kesedarima i sekretarima, b) ljudi koji su obavljali vjerske službe itd. Ti su ruusi zamjenjivani za teskere, na osnovu kojih su izdavani berati, ali ne u beglik kalemi već u maliye kalemi (Hammer, op. c., II, str. 111).

Za redove koji su dobivali ruus mjesto tahvila pri dodjeljivanju žetvenog pri-nosa »ne uzima se u obzir tahvil i tarih«, niti se uzima u obzir vrijeme žetve, već se prihod od žetve dodjeljuje prema službi (ومزرعه بونلرك خدمتى مقابله سنده در قانوندنر). U te redove spadaju: propovjednici (hatibi), imami, muezini, čuvari turbeta, šejhovi, uprav-nici zadužbina, sakupljači prihoda (cabiler), nadglednici (nazirler), zapovjednici mo-stova (köprü reisleri), dizdari, čehaje i posade tvrđava, glavne age u tvrđavama (ka-lalarda başli ağalar), aga azapa (azaplar ağasi).

Na primjeru kupljenja prihoda od žetve dizdara tvrđave koji ima timar vidi se da se u slučaju njegova odlazanja s tog položaja i dolaženja drugog lica na to mjesto žetva dijeli prema danima i mjesecima službe. Prethodnom dizdaru pripašće onoliko ljetine koliko to odgovara njegovoj stvarnoj službi te godine, jer »je to za službu, te je plaća, a ne dar«. (خدمت مقابله سنده اولدينيچون اجرتدر صله دكلدر). Vidi: arh. Zem. m., Ms. t., br. 1054, list 98—98v i Est 81—81v, br. 65, str. 81—83).

Illoženo značenje riječ »tahvil« nije imala samo u oblasti lenskikh agrarnih odnosa već ga je imala i u onim oblastima koje znače prerastanje, prelaženje u oblast gradske privrede, u oblast robno-novčanih odnosa. Unutrašnja logika toga izraza ostaje ista, značenje isto i ono je rezultat kretanja koje smo gore izlo-žili. Bolje rečeno, značenje riječi »tahvil«, po mom mišljenju, preraslo je iz oblasti feudalno-agrarnih odnosa u njihove terminologije u oblast gradske privrede i njene terminologije analogijom koju je nametao stvarni sadržaj životne prakse u kojoj su postojali prelazni stupnjevi između agrarne i gradske privrede.

Stoga smatramo da nije suvišno ilustrirati izneseno značenje riječi »tahvil« još nekim primjerima iz te druge oblasti. Ti primjeri će potvrditi gornje ilustracije i jasnije osvijetliti i iznijansirati riječ »tahvil« kao specifičan, tehnički izraz u na-značenom smislu. To je ne samo od sadržajno-istoriskog već i od jezičkog interesa. Nije slučajno da se ovdje radi o infinitivu druge proširene vrste koji pored svoje normalne funkcije vršenja radnje može da ima značenje imenice vremena (no-men temporis) i participa pasivnog. Vidimo dakle da je izraz »tahvil« razvio svoja pomenuta značenja u skladu i s formalnim pravilima gramatike arapskog jezika iz koga je ova riječ uzeta.

Ali ja bih prethodno htio da navođenjem jedne nešto duže ilustracije još jednom potvrdim da izraz »tahvil« znači vrijeme, trajanje uživanja lica, odnosno neke feudalne privilegije, a i sam predmet toga uživanja. Navođenjem ove ilustracije dobivamo pogodan stupanj za prelaz prema drugoj oblasti iz koje ćemo dati ilu-stracije. Radi se o jednom dokumentu pisanom sredinom džumaziul ahira 1062 go-dine (20 maja do 29 maja 1652 god.). On je uzet iz jednog temišvarskog sidžila (sudskog registra) iz 17 vijeka koji se čuva u Arhivu grada Sarajeva. U tom doku-mentu je, srećom, pisar vršio ispravku. Prvu verziju jednog dijela teksta on je precrtao, a mjesto te verzije dodao je drugu, kraću. Mi donosimo obje. Prvu, pre-crtanu dajemo u uglastoj zagradi, a drugu nastavljamo poslije te zagrade. To nam omogućava da u jednom — istom dokumentu neposredno i tačno utvrdimo sino-nim, ekvivalent za riječ »tahvil«. Evo toga dokumenta:

بالفعل طمشوار دقترداری اولان عمدة الاماجد والاکابر مصطفي افندی طرفندن خصوص اتى الذکرى وجه محرر
اوزره دعوايه وکیل اولوب خصم جاحد الوکاله مواجهه سنده اثبات وکالت ایدن - معید بن عبد المنان محفل قضاة
بودن اسبق طمشوار دقترداری اولان حافظ الکتاب مصطفي افندی ابن احمد بيک محضرنده بالوکاله تقرير دعوى

و افادهء مرام ايدوب ذكر اولنان دفتردارق اشبو سنه بيك التمش ايكي شهر ربيع الاولى سنك واسطى ايله مورخ امر شريف عاليشان ايله استانه سعادت طرفندن موكلهم مومى ايله مصطفى افندى به عنایت و توجیه اولنوب شهر مزبور سطنى كوندنه واقع اولان ماه مارت تاريخ توجيهنه دوشمشيكن مرسوم مصطفى افندى ابن احمد بيك اول كوندنه دفتردار بولمغله عاداتا مارت كوندنه توجيه اولتى كلن مقاطعاتى توجيه ايدوب مقابله سنده ويريله كان قلميه سن اخذ و قبض ايلمشدر سوال اولنوب موكلهم مزبورك تحویل و تاريخنه دوشن قلميه اقمهسى اليو يريلسون و كالم حسيله طلب ايدهرين ديدكده غب السؤال مرسوم مصطفى افندى جوابنده فى الحقيقه ذكر اولنان دفتردارلق وكيل مزبورك موكلى مصطفى افنديه شهر مذكورك واسطنده عنایت و توجيه اولمش در لکن ضبطي ايجون وارد اولان امر شريف سنه مزبوره شهر ربيع الاخرى سنك التنجى كوفى كلوب سبجل محفوظه قيد اولماغله ماه مارت بنم [تحویل و تاريخمه دوشرب قلميهسى بكاعائيد اولمشدر ديو فتواى شريفه ابراز ايدوب نظر اولدوقده بر دفتردارلق عمروك اوزرندن زیده توجيه اولنوب توجيهدن يكرمى كون صكره امر توجيه عمروك دفتردار اولدوغى محله كلوب سبجل محفوظه قيد اولنسه اعتبار توجيه كوندنه ميدر يوخسه و صول و قيد كوندنه ميدر ديو شيخ الاسلام متعنا الله [به] الى يوم القيام حضرتلرندن استفتا اولدوقده جواب باصوابلرندن سابقك فوتندن ايسه توجيه كوندنه عزلندن ايسه و صول و قيد كوندنه اعتبار اولنور ديو بيورلغين بناء على ذلك ذكر اولنان ماه مارت ابتداسى مرسوم مصطفى افندى ابن احمد بيكك زماننه دوشوب توجيه مقاطعات مقابله سنده اخذ و قبض ايتدوكى قلميه كندويه عائيد اولماغله و وكيل مزبور صعيد بلا وجه شرعى معارضه دن منع برله ما وقع بالطلب كتب و ثبت اولندى حرر فى اواسط جمادى الاخره لسنه اثنين و ستين و الف] بنم زمان نصب و تصرفه دوشوب مقاطعاتى بن توجيه ايتكمله اماندن قلميه نامنه بر قچ اچه اخذ ايتشمدر ديدكده سبجل محفوظه نظر اولدوقده ذكر اولنان ماه مارت ابتداسى مومى ايله مصطفى افندىك زمان تصرفه مصادف اولدوغندن ما عدا بو مقوله قلميه دير اماندن اخذ اولنان اچه لر رشوت محضه اولماغله و وكيل مرسومك دعواسى صحيحه اولماغين اولوجهله معارضه دن منع برله ما وقع بالطلب كتب و ثبت اولندى .

Prevod toga glasi:

Said sin Abdulahov koji je, kao što je napisano, opunomoćen za parnicu o kojoj je dolje riječ od strane stvarnog temišvarkog defterdara, ošlonca slavni i moćnih, Mustafa-efendije koji je dokazao svoje punomoćstvo i pred strankom koja to punomoćstvo osporava podigao u svojstvu opunomoćenika tužbu i izložio svoj zahtjev pred pridržavaocem ove isprave Mustafa-efendijom, sinom Ahmed-begovim, koji je prije ovoga bio temišvarski defterdar. On je rekao: »Pomenuti položaji defterdara dodijeljen je i ustupljen čestitom uzvišenom zapoviješću pisanom sredinom mjeseca rebitul-ula ove, 1062 godine (21 februara do 2 marta 1652 g.) mom opunomoćitelju Mustafa-efendiji od Srećne Porte, te iako je mjesec mart koji je nastupio zadnjeg dana pomenutog mjeseca pao na datum dodjeljivanja njemu, pomenuti Mustafa-efendija, sin Ahmed-begov, zato što je toga dana bio defterdar, dodjelio je mukate koji se obično dodjeljuju na (prvi) dan marta, a u naknadu za to uzeo je kalemiju (kancelarisku pristojbu) koja se obično daje. Neka se pita i neka

se uzme novac od kalemije koji je pao na prenos i u vrijeme mog pomenutog opunomoćitelja. To tražim u svojstvu opunomoćenika.« Upitan, pomenuti Mustafa-efendija u svom odgovoru je tada rekao: »Zaista, navedeni položaj defterdara dodijeljen je i ustupljen sredinom rečenog mjeseca opunomoćitelju pomenutog opunomoćenika Mustafa-efendiji. Ali pošto je čestita zapovijest koja je prispjela radi njegova preuzimanja došla 6 dana mjeseca rebiul-ahira rečene godine i zavedena u čuvani sidžil (sudski registar), mjesec mart [je pao na moj prenos i u moje doba i kalemija od toga pripala je meni.« i pokazao je časnu fetvu. Kad se u nju pogledalo, (nađeno je) da kad se od njegove ekselencije šejh-ul-islama — neka nam bog dade da se koristimo njime do sudnjega dana — zatražila fetva o tom da li se, ako jedan položaj defterdara bude s Amra ustupljen Zejdu a naredba o ustupanju dode 20 dana poslije ustupanja u mjesto gdje je Amr defterdar i bude zavedena u čuvani sidžil, uzima u obzir dan ustupanja ili pak dan prispijevanja i zavodenja, izvoljelo se u ispravnom odgovoru njegove ekselencije reći da, ako je ustupljen zbog smrti prethodnika, uzima se u obzir dan ustupanja, ako li je zbog uklanjanja sa dužnosti, dan prispijevanja i zavodenja.

Na osnovu toga, zato što je početak pomenutog mjeseca marta pao u vrijeme rečenog Mustafa-efendije, sina Ahmed-begova, i kalemija koju je uzeo za ustupanje mukata pripala je njemu, zabranjeno je šeriatom neobrazloženo prisizanje pomenutog opunomoćenika Saida, a ono što je bilo na traženje je zapisano i zavedeno. Pisano sredinom džemaziul-ahira 1062 godine (20 maja do 29 maja 1652 god.) pao je u vrijeme mog postavljanja i uživanja (tog položaja), ja sam od emina uzeo name kalemije nekoliko akči, zato što sam ja ustupio mukate.« Kad je to rekao i kad se pogledalo u čuvani sidžil, kako je, osim toga što se početak pomenutog mjeseca marta podudara sa vremenom posjedovanja rečenog Mustafa-efendije, ovakav novac uziman kao kalemija od emina čisto mito i kako tužba imenovanog nije zasnovana, zabranjeno mu je na taj način prisizanje, a to što je bilo zapisano je i zavedeno.

Zahvaljujući ovome dokumentu imamo direktan dokaz da izraz *تحويل و تاريخه* znači isto što *زمان نصب و تصرفه* *دوشمک*, tj. da izraz »tahvil« znači vrijeme trajanja i uživanja jedne feudalne privilegije.

Za to da »tahvil« znači trajanje i uživanje jedne feudalne privilegije imamo dokaza kod zakupa mukata skela, rudnika, voskara itd. Jasno se vidi da se pod tahvilom podrazumijeva rok zakupa mukate, vrijeme uživanja zakupa, odnosno sadržaj, predmet zakupa ove feudalne privilegije koja urasta u robno-novčanu privredu.

Tako u dokumentima o trgovini koje objavljujemo u ovom broju (vidi dok. 25/1, sveska IV i dok. 34, sv. IV, Drag. arhiva) vidimo potvrdu za to. U dok. 25/1 vidimo da se govori o zakupniku mukate carine na dubrovačkim vratima Manula sina Hrebljanova. Izraz *منول ولد حربلان تحويلندن* znači u slobodnom prevodu: sa stavke, tj. iz vremena zakupa Manula sina Hrebljanova. U drugom dokumentu, br. 34, jasno se veli da poslije isteka jednog roka, zakupa mukate treba ponovo naći amila i zakup ponovo prodati *تحويل تمام اولاد قديمه کبرو عامل بولوب ستال* pošto se navršila stavka, prenos, tj. rok zakupa mukate, neka se ponovo nađe amil i mukata proda.

U jednom dokumentu od 27 redžepa 1039 (12 marta 1630 godine) o zakupu mukata kaže se izričito o novom roku zakupa mukata: *تحويل جديده و برلمکه* time što će se dati sa novim rokom zakupa, sa novim zakupom. (Zadarski arhiv, dok. 43, sv. I

Drag. arh.). U jednom drugom dokumentu pisanom početkom džumaziul evvela 1031 god. (14 marta do 23 marta 1622 god.) izdaje se novom zakupcu تحویل تمسکی (dokumenat o prenosu, doznačivanju). U njemu se kaže da, pošto se prethodni zakupnik mukate Šibenika i Zadra Mursel-aga nije slagao s posadom tvrđava kojima je tekao prihod te mukate, a i rok mu je mukate istekao (تحویل تمام اولوب), to se ta mukata izdaje bivšem splitskom naziru Muhamed-agi Vraniću.

بر تحویلده قرق بیك اقیچه ازدیادله و بیری ماله نافع شروطله بیك اوتوز بر تاریخنده واقع مارت اولندن اوچ بیل تمامنه د کین در عهده اولنوب براتی ویرلجه ضبط و تصرفیچون دیوان بوسنه طرفندن یدینه اشبو تحویل تمسک ویرلشدر

»Povjerena mu je (mukata) od početka marta 1030 godine (24 marta 1620 godine) do navršenja tri godine uz povećanje od 40.000 akči u jednom roku zakupa i uz uslove koji su korisni za carski fiskus, te dok mu se ne dade berat, uručen mu je od strane Bosanskog divana ovaj dokumenat o prenosu (zakupu).« (Zadarski arhiv, dok. 140, sv. CXI).

Iz ovog primjera se vidi da »tahvil« znači jedan zakupni rok, zakup. Stoga se susreću izrazi kao تحویل ابتداسنده : u početku prenosa, tj. zakupa; تحویل اخرنه do kraja prenosa, zakupa; مقاطعة نك تحویلی بوزیلوب : do kraja prenosa, zakupa; تحویل تمامنه کلنجه : prenos, zakupni rok mukate je prekinut (poništen); تحویل (!) بوزیلان پابرخ افرنج نام ملتزمك تحویل : na početku zakupnog roka zakupca Franka [Evropljanina] Fabriciusa, čiji je zakup prekinut (poništen); شبنیك : تحویل جدید اولوب : novi zakupni rok; مقاطعة سندن فابریج امین تحویلندن بزه عاید اولاجق بو آیلق : ova mjesečna plata koja bi nam pripala od šibeničke mukate sa zakupom od roka emina Fabriciusa. Na drugom mjestu u vezi sa predmetom teksta iz koga je uzet gornji primjer o prekidanju zakupa Fabriciusova kaže se: الترامی فسخ اولان با بریج : Fabricius čiji je zakup poništen. Iz zadnjeg primjera vidimo da se izraz تحویل podudara s izrazom الترام.

Svi gornji primjeri uzeti su iz dokumenata Zadarskog arhiva, osim jednoga koji je uzet iz sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. Takvih primjera ima i drugdje. Navešću još dva primjera iz sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke. U dokumentu pisanom krajem safera 965 god. (23 novembra do 1. decembra 1558 god.) stoji da se izdaje pod mukatu u višegradskoj nahiji اوچ بیل تمامنه . . . تحویل ابتداسندن . . . od početka zakupa . . . do navršetka tri godine (GH B., sidžil 2, str. 386). U dokumentu pisanom sredinom rebiul evvela 965 god. (1 do 10 januara 1558 god.) stoji:

تحویل عتیقده لواء بوسنه و کلیسده واقع اولان شمع خانه و بوز خانه سن مقاطعهیه دوتان باش عامل

glavni amil koji je držao u starom zakupnom roku, zakupu pod mukatu voskare i ledare u Bosanskoj i Kliškoj livi.

U svim dosadašnjim primjerima značenje riječi »tahvil« proizlazi iz naprijed naznačenog značenja: prenos, doznaka. To se vidi i iz ovog primjera koji znači dalju nijansijaciju u krugu primjera iz oblasti mukate:

مقاطعه کاربان سرای حسرو بیك در عهده کورکچی ولی بن عبد الله عن تحویل ابراهیم بن محمد عن غره محرم الی تمام سنه ۹۷۶ Mukata Husrev-begova karavan-saraja koja je povjerena krzнару Veliji sinu Abdulahovu, sa prenosa Ibrahima sina Mehmedova, od 1 muharema do kraja godine 974 (19 jula 1566 do 7—8 jula 1567 god.). Ovdje se hoće da se kaže da je tu mukatu prethodno držao Ibrahim sin Mehmedov. (GHB., sidžil br. 2, str. 43).

Izraz »tahvil« javlja se i u čistim novčanim, kreditnim odnosima. Donosim ovaj primjer. Neki Musa sin Jakubov bio je dužan Idrizovu vakufu 500 akči i umro je s tim dugom. Njegov bratić Hadži-Memi sin Husejnov platio je dug za svoga strica, pošto iza ovoga nije ostalo ništa čime bi se dug mogao naplatiti. Odmah iza toga taj novac je stavljen od strane mutevelije Idrizova vakufa u pokret izdavanjem novom pozajmljivaču. To je formulirano ovako:

در ذمت احمد عن محله شيخ فرخ عن تحويل موسى عن غره جمادى الاخر سنة ٩٧٣ الى تمام السنة قرض ٥٠٠ بهاء جامه ٦٣
Na dugu kod Ahmeda iz mahale Šejh-Feraha, sa prenosa Muse (tj. od novca koji je ranije držao kao dug Musa), od 1 džemaziul-ahira godine 973 (24 decembra 1565 g.) do naveršetka godine, dug 500 (akči), cijena odijela (maskirana kamata, moja primj.) 63 (akči) etc. (GHB., sidžil 2, str. 272—3).

Kako se vidi, ovdje izraz »tahvil«, polazeći od svog značenja »prenos«, »stavka«, »doznaka« ima značenje: rok, materijalni sadržaj duga.

U ovakvim slučajevima, kao i u prethodnim, mjesto arapskog izraza: عن تحويل فلان dolazi turska konstrukcija فلان تموييلندن، što, ponavljamo, potvrđuje prirodu ovog ablativa.

Svi izloženi primjeri ukazuju na to kako se osnovno značenje riječi »tahvil«: prenos, doznaka, stavka razvilo i izdiferenciralo, te je u raznim oblastima i njihovim međuprelazima dovelo do značenja koja imaju vrijednost specijalnih tehničkih izraza. Ukazati na to bio je cilj ovog našega članka.

Na kraju ističem da ostala značenja riječi »tahvil« koja su običnija i ne predstavljaju poteškoća pri prevodu, a i u rječnicima su precizno fiksirana, nisu unišla u okvir ovoga članka. To ne znači da i ta značenja poslije gornjih izlaganja neće biti drukčije osvijetljena i drukčije sagledana na leksičkom rasponu riječi »tahvil«.

RÉSUMÉ:

L'EXPRESSION »TAHVIL«.

Dans cet article, l'auteur, en se basant sur des matériaux d'archives, fait l'analyse et établit le sens de l'expression »tahvil« en conformité avec la grammaire et la syntaxe de la langue arabe d'où cette expression a été empruntée par la langue turque. Il s'y occupe particulièrement de celles des significations de ce vocable qui servent comme termes techniques dans la terminologie de l'ancien empire Ottoman, et qui ont suscité des difficultés chez nos traducteurs, voire même donné lieu parfois à des erreurs non seulement de langue mais aussi de fait dans quelques-unes de nos traductions des documents turcs.